

STAT OCH KYRKA

FRÅGAN om statens och kyrkans samliv har under de sista åren på ett påfallande sätt i vårt land fått en minskad aktualitet, samtidigt som den i andra länder blivit mer brännande än den varit på århundraden. Ett par händelser under den sista vintern ha medfört en hälsosam påminnelse om att den icke heller hos oss fått en slutgiltig lösning, som skulle avlägsnat alla möjligheter till akuta konflikter. Det må vara nog att erinra om dessa händelser. En motion vid höstens kyrkomöte framställde kravet på en utredning om sådan förändring i lagen om vigsel, att kyrklig vigsel icke skulle kunna påfordras, där dess utförande syntes kränka kyrkans uppfattning av äktenskapets helgd. Motionen föll, men hann dock att utlösa en nästan enstämmig kör av protester i pressen: vad som för många av kyrkans allvarligaste tjänare stod som ett samvetskrav, betecknades som oförenligt med kyrkans ställning i samhället. Frågans behandling i kyrkomötet har givit anledning till en motion vid årets riksdag, vari krav framställes på införande av obligatoriskt civiläktenskap. Ett svenskt domkapitel har sett sig nödsakat att i laga ordning söka stävja en prästs omgestaltning av kyrkans gudstjänstordning på några av dennas mest viktiga punkter. Detta stämplas i ett par inflytelserika tidningar som utslag av den svartaste reaktion och ett olidligt samvetsförtryck, och ger anledning till motioner i riksdagen, som syfta till att sönderbryta kyrkans liturgiska ordning och att göra stiftsstyrelsernas disciplinära befogenhet illusorisk.

Man bör kanske icke överdriva räckvidden av dessa händelser. Men utan tvivel äro de en allvarlig erinran om lägets ömtålighet. En svensk kyrkokristen kan därvid icke undgå att till förnyad och allvarlig prövning upptaga de invändningar mot förbindelsen mellan stat och kyrka, som hans frikyrkliga bröder icke tröttnat att framställa. Det kan vara nyttigt att han så gör, ty det påminner honom därom, att den svenska kyrkan icke för sin tillvaro är be-

roende av den nuvarande ordningen. Den existerar icke genom statens nåd utan i kraft av sin Herres uppdrag. Den kyrkokristne, vars tankar vi här följa, kan väl icke acceptera de principiella invändningar, som äro grundvalen för den frikyrkliga ståndpunkten, ty det måste stå för honom klart, att en kristen kyrka ofta har existerat i förbindelse med en stat, och att den kan leva i sådan förbindelse, likaväl som utan den, men han kan väl fråga sig, om icke kyrkan genom statsförbindelsen faktiskt får sin frihet så beskuren, tvingas till så många främmande hänsyn, frestas till en sådan konformitet med ett världsligt väsen, att hon riskerar att förlora sin kristna halt och därigenom sitt egentliga existensberättigande som kyrka. Han kan icke utan allvarlig beklämning betrakta skilsmässans möjlighet, ty för honom äro de gamla orden om »Sveriges majestät och Guds kyrka som därutinnan vilar» icke blott en klingande fras ur det förgångna, de äro en symbol för den särskilda helgd och höghet, som den svenska staten alltifrån medeltidens gryningstid hämtat därav, att den sagt sitt ja till den kristna traditionen och så låtit vårt lands andliga historia intecknas i den linje, som går över Sinai och Golgata. Han kan icke heller vara nog verklighetsfrämmande att förneka de stora fördelar också för kyrkans andliga gärning, som prästens ekonomiskt och rättsligt tryggade och självständiga ställning medföra. Tacksam måste han erkänna, att den svenska statsmakten icke minst under de sista åren ägnat åt kyrkans angelägenheter en klok och omtänksam omsorg, som, enstaka missgrepp till trots, dock icke inneburit något förträngande av hennes andliga frihet. Det kan vara nog att erinra om det enträgna arbete, som nedlagts på psalmboksfrågans lösning. Men framför allt måste den kyrkokristne räkna med de alldeles särskilda möjligheter, som statsförbindelsen medför för kyrkan att med evangeliets budskap nå hela folket, icke minst de vilsegångna och förkomna. Hennes rätt och plikt att söka nå alla landets innevånare med evangeliet är en symbol och en form för Guds förekommande nåd. Här ligger den religiösa motivering för folkkyrkan, som det varit biskop Einar Billing förunnat att utforma och inpränta i den svenska kyrkans medvetande.

Men väl kan det vara skäl att ställa frågan, om kyrkan alltjämt äger en sådan ställning i folkets liv, att dess nuvarande rättsliga förbindelse med staten kan försvaras. Det skulle behövas en ingående analys av det andliga läget för att ge ett slutgiltigt svar.

Det räcker härvid icke att peka på en del tomma kyrkor eller på en mångenstädes obruten sed i fråga de kyrkliga handlingarna. Svaret kan ej ges enbart med hjälp av statistiskt material. Då det gäller andliga verkligheter har man att räkna icke i första hand med mätbara kvantiteter, utan med skapande krafter. Här må det ursäktas den, som i Sveriges kyrka har sitt andliga hem, att han med tacksamhet tänker på den märkliga förnyelse, som denna kyrka genomgått under den senaste generationen och som trots tidens vanskligheter och sekulariseringsprocessens fortgång gjort henne till en aktivare faktor och låter henne med nytt mod blicka framtiden tillmötes. Ej minst är det en anledning till tacksamhet att iaktta, hurusom den mur av misstro och fördomar, som tidvis isolerat henne från arbetarvärlden, mångenstädes genombrutits. Å andra sidan kan man ha anledning att fråga, om staten har ett sådant kapital av andliga tillgångar, att det kan vara rådligt att göra sig urarva i den kristna traditionen, med dess säregna förmåga att besjåla rättssamhället och binda samman individerna till en levande enhet — bortsett från den ödeläggande splittring, som en akut kyrkostrid skulle medföra. Vilken andlig makt skulle här kunna träda i kyrkans ställe?

Vissa betingelser måste dock ställas från båda sidor, om bandet skall kunna bevaras. Ej minst gäller det för kyrkan att för sig klargöra konsekvenserna därav, att hon icke som i forna dagar kan göra anspråk på att bestämma hela folkets andliga liv. Det har varit till hennes skada, att den legala förpliktelsen till hennes ordningar i vårt land så länge överlevde den inre enheten. Nu bör hon ha lärt sig att icke eftertrakta någon annan auktoritet än den, som evangeliet självt skänker, ingen större ära än den att i medgång och motgång, genom ont rykte och gott rykte utföra sin Herres ärenden. Hon får icke heller glömma, att hennes förbund med den svenska staten ställer särskilda krav på hennes lojalitet och hennes tjänst, och ålägger henne en redobogen villighet att tillmötesgå de rimliga anspråk, som samhället kan ställa, så länge de ej göra otillbörligt intrång på hennes egentligaste uppgift.

Staten åter måste inse, att den icke har att regera i själens värld och att den inre friheten för kyrkan är ett livsvillkor. Det måste bli alldeles klart, att detta är ett oeftergivligt krav. Kyrkan kan vara till endast som ett redskap för den Gud, som i evangeliet uppenbarat sin vilja och tilljudit sin nåd. Hur än tider och tänkesätt skifta, här har kyrkan sin oföränderliga grundlag. Utan att

förneka sitt väsen och svika sin kallelse kan hon icke i sin rent andliga gärning låta sig bindas av någon annan myndighet. Då det på de yttersta av dessa dagar i tonfall, som man trodde höra det förgångna till, förkunnats, att den svenska kyrkan kan köpa sin existens endast genom att låta göra sig till den sekulariserade kulturstatens organ, då man vill för staten hävda rätten att diktera, vad kyrkan får lära och icke lära, göra och icke göra, också då det gäller hennes innersta och heligaste handlingar, då måste man fråga sig, om dessa reformivrare fullt besinnat innebörden i sina ord — eller om de verkligen satt som sitt mål att tvinga kyrkan att kämpa för sitt liv för att undkomma det kvävande greppet. Man kan icke undgå att med undran och beklämning se, hur män, som väl dock vilja gälla som toleransens väktare, finna behag i att smäda ting, som många av deras landsmän med djupt allvar hålla heliga. Det program, som ledareskribenterna i »Ny Tid» och »Socialdemokraten» uppställt för sin kyrkopolitik, har en slående likhet med det tredje rikets religionspolitik. I båda fallen är målet att göra kyrkan till redskap för en för kristendomen främmande ideologi, hur olika dennas innehåll än bestämts. Några så våldsamma ingrepp i kyrkans gudstjänstliv, som nu av svenska tidningar påyrkats, ha dock knappast ifrågasatts av den tyska statsmakten. Väl kan man fråga sig, hur mycken vikt, som bör läggas vid de här behandlade tidningsartiklarna. Det är ingalunda meningen att framkalla en onödig skräckstämning. Men det är allvarligt nog, att tidningar, som påverka tusentals svenskars åskådning, med sådan iver framfört dessa meningar. Det kan vara nog för att påminna oss därom, att kyrkan icke heller i vårt land har någon garanti för en beständig fred. Att hon blir föremål för angrepp, är i och för sig icke ägnat att förvåna. Snarast skulle motsatsen vara oroande. Den kyrka, som icke väcker anstöt eller möter motstånd, kan med skäl misstänkas för att ha kommit så långt i konformitet med denna världens väsen, att hon blivit likt saltet, som mist sin salta. Härmed är givetvis ingalunda sagt, att icke kyrkan behöver ödmjukt och uppmärksamt lyssna till all saklig kritik. Det är blott alltför mycket i hennes ordning och i hennes gärning, som behöver granskas och förbättras. Vi behöva förvisso en förnyad, eller rättare en fortgående reformation. Behovet av en sådan kan väl av utomstående påpekas. Men reformationen själv kan endast komma inifrån, från hjärtan, som i ödmjuk nitälskan för Kristi sak ställt sig själva under evangeliets dom.

Också en revision av kyrkans rättsliga ställning kan väl behöva övervägas. Men de åtgärder, som här skulle svara mot det verkliga läget, måste ge kyrkan större och icke mindre möjligheter att vara sig själv, att i allt, som hör till hennes inre liv, följa de normer, som äro givna i evangeliet. Det skulle därför vara hög tid, att den s. k. biskopsmotionen vid 1929 års kyrkomöte, som i ett kyrkopolitiskt program omsatte »den religiöst motiverade folkkyrkans» idé och i dennas eget intresse krävde rätten till fritt utträde, omsider bleve föremål för allvarlig prövning. Det vore ingalunda orimligt, om en lindring medgäves i det oinskränkta vigseltvång, som för många prästers samveten är en tung börda, och som på sitt sätt gör kyrkan medansvarig för den fortgående nivellering av äktenskapsbandets helgd, som nu gällande lagstiftning snarare främjat än motverkat. Det vore icke heller en obillig begäran, att som appellationsinstans för mål rörande kyrkans inre gärning, i förkunnelse och sakramentsförvaltning, en instans skapades, som gäve utrymme även för teologisk och kyrklig sakkunskap. Det kunde gå enkelt nog genom att för dessa mål förstärka högsta domstolen med ett par prästerliga bisittare i analogi med vad som redan är fallet, då den fungerar som överinstans för de militära domstolarna.

Även om den svenska kyrkoledningen i stor utsträckning lyckats med den svåra och grannliga uppgiften att så långt möjligt regera endast med ordets medel, kan dock en rättslig ordning, ett kyrkligt domsväsen icke helt undvaras. Det måste finnas någon möjlighet att förhindra, att en präst genom godtyckliga avvikelser från den fastställda gudstjänstordningen kränker kyrkans ordning och församlingens rätt. Jag tar mig i detta sammanhang friheten att anföra ett par stycken ur ett i Lunds domkapitel detta år avgivet yttrande:

»Den enhetliga liturgiska ordning, som under århundraden varit för den svenska kyrkan utmärkande, har sitt värde främst däri, att den, oberoende av tidsriktningarna, frambär kyrkans objektiva budskap och därigenom utgör ett korrektiv och ett komplement till den muntliga förkunnelsen, som städse måste präglas av personernas och lärotypernas växling... Kravet att lagfäst ordning skall med laga medel upprätthållas får hos en evangelisk kyrkostyrelse förvisso icke utesluta en varsam hänsyn till ömtåliga samveten. Den ofrånkomliga spänningen mellan det kristna samfundets i historiska symboler uttryckta budskap och den enskildes personliga övertygelse kan väl stundom stegras till en allvarlig samvetskonflikt. Men förekomsten

av en dylik får tillkännages i en annan form än genom öppet trottsande av fastställd ordning och åtagna förpliktelser.

Hävdandet av handbokens förbindande karaktär har i en evangelisk kyrka sitt komplement i övertygelsen, att varje formulär är ett ofullkomligt käril för evangeliets innehåll. Det skulle föra för långt att söka utveckla innebörden i denna sats. Det må endast här uttalas, att då den apostoliska tron sättes i gudstjänstens medelpunkt, så sker detta icke emedan den skulle vara det fullkomliga uttrycket för varje kristens eller varje prästs personliga åskådning, ej heller därför att den skulle vara en skriften överordnad troslag, där varje uttryck skulle äga en absolut och inspirerad auktoritet, utan därför att den, liksom i en rad lapidariska rubriker, uppsamlar skriftens budskap om Guds gärning i Kristus, den gärning, som kyrkan är till för att förkunna för varje nytt släkte.»

Den som med sakkunskap och oförvillat omdöme granskat de svenska stiftsstyrelsernas tillsyn över prästerna, vet väl, att de snarast synda genom alltför stor tolerans, och att det är agitatorisk förvrängning av fakta att här tala om förföljelse, inkvisition och ljusskygg reaktion. Men det borde för det sunnda och oförvillade förnuftet stå klart, att den som bryter mot lagfäst ordning och de förpliktelser, han åtagit sig vid tillträdet till sitt ämbete, ej kan vänta att detta blott skall ignoreras av de myndigheter, som ha att övervaka denna ordning. Vår gudstjänstordning är ingalunda ofelbar. På flera punkter och ur olika synpunkter är den i behov av förbättring. Det är var och en obetaget att här framställa de krav, som kunna synas honom motiverade och angelägna. Det är ingalunda uteslutet att den kunde ge utrymme för flera alternativ, för så vitt de äro ägnade att ge ett rikare, mer nyanserat uttryck för evangelisk kristendom och större liv och rörlighet åt gudstjänsten. Men här som överhuvud taget, då det gäller uttrycken för ett samfunds liv, skulle den fullständiga friheten för den enskilde att följa sina infall leda till samfundslivets upplösning. Därför måste kravet på lojalitet mot den en gång fastställda gudstjänstordningen vara absolut — vilket dock icke behöver innebära någon småaktig petighet i mindre väsentliga detaljer. För de allra flesta präster i den svenska kyrkan torde denna ståndpunkt vara ganska självklar. Alldeles särskilt är detta väl fallet med den yngre generationen. Den som är i innerlig hängivenhet bunden vid det evangelium, han som kyrkans tjänare har att förkunna från altare och predikstol, förnimmer den fasta liturgiska ordningen snarast som ett värn för sin inre frihet och som

en hjälp till frimodighet. Han vet sig gå icke sina egna utan en Annans ärenden.

Denna innerliga hängivenhet, denna bundenhet i det centrala är en nödvändig förutsättning för inträdet i kyrkans tjänst. Om denna inre solidaritet med kyrkans budskap sedermera skulle gå förlorad, så kan för visso en tragisk konflikt uppstå mellan en ärlig övertygelse, som är värd all respekt, och den kyrkas ordning och lära, som man är pliktig att tjäna. En sådan konflikt kan leda till att en präst icke längre kan med gott samvete inneha sitt ämbete. Det ligger utan tvivel något för rättskänslan motbjudande däri, att en sådan konflikt nu icke kan lösas utan förlusten av lön och pensionsrätt, måhända på en punkt i livet, då det är för sent att söka utkomst på annat håll. Det skulle därför vara synnerligen önskligt, att sådana konflikter kunde lösas på ett mjukare sätt. Det kunde ske genom att under betryggande garantier för missbruk bereda möjlighet till förtidspensionering. Detta är utan tvivel en framkomlig väg för en verkligen önskvärd »humanisering» av den kyrkliga lagstiftningen.

Det skulle å andra sidan vara av behovet påkallat att ge stiftsstyrelserna ökade möjligheter att genom disciplinära åtgärder i mindre uppseendeväckande och sträva former främja det kyrkliga arbetets effektivitet. Den nuvarande ordningen är alltför negativt inställd, då den endast tar sikte på vad som kan rubriceras som »ämbetsbrott» i den ena eller andra meningen. Här äro också kraven på juridiskt bindande bevisning så stora, att en lagstiftning, som på papperet kan förefalla rigorös, i själva verket blir ineffektiv. Så kan en prästs livsföring vara sådan, att den undergräver aktningen för kyrkan och gör honom otjänlig att utöva den andliga vården av en församling, men så länge det icke genom vittnesförhör kan styrkas, att denna livsföring väckt »allmän förargelse», har stiftsstyrelsen ingen möjlighet till någon straffåtgärd. I dessa dagar diskuteras i den engelska kyrkoförsamlingen som bäst en lag om »negligent incumbents», och det ifrågasättes därvid att skapa ett slags stiftsdomstolar, som ha ett visst släktttycke med de svenska domkapitlen i deras nya sammansättning. Vi kunde ha anledning att överväga, om icke dessa våra nyligen reformerade stiftsstyrelser borde få något vidgade befogenheter, som gjorde det möjligt för dem att utan ett formellt judiciellt förfarande, men ej heller enbart i de paternella förmaningarnas vaga form tillhålla prästerskapet att efter måttet av sina krafter verkligen arbeta på

uppbyggandet av sina församlingar. Nu äro prästens försummelser i hans officiella ämbetsplikter, särskilt med avseende på kyrkobokföringen och i synnerhet hans befattning med lysning och vigsel, noga övervakade och bestraffas av världslig rätt. Men inom området för hans rent andliga gärning är den rena försumligheten oåtkomlig, så länge de rent legala plikterna med avseende på gudstjänster och ämbetsförrättningar iakttagas.

Den som fått sin historiska skolning under Harald Hjärnes kateder, återkommer vid studiet av dessa problem städe till de satser, vari han i slutet av sina klassiska föreläsningar om »Stat och kyrka» sammanfattar sin syn på den inre dialektiken i dessa samfundsbildningars förhållande till varandra. Han framhåller här, hur en statsmakt, som vill sörja även för ungdomens fostran och folkets andliga hälsa, vårda rätten och utöva filantropisk verksamhet, icke kan underlåta att »även använda och vädja till sådana krafter, som falla inom det kyrkliga området». Hjærne fortsätter:

»Huru än dessa krafter månne uppfattas å ömse sidor, måste alltid de ledande grundsatserna för samhällsarbetets skötsel och fördelning förbliva outtömliga källor till konflikter ej blott emellan olika partier inom staten, emellan olika religioner, kyrkor och sekter, emellan kyrkliga och världsliga riktningar, utan ock emellan statsmakten såsom sådan och den i kyrkan eller kyrkorna levande kristendomen. Men för kristendomen gäller det alltjämt liksom från första början, att dess förkunnelse måste vara och förbliva 'för judarna en förgelse och för grekerna en galenskap'.»

Frågan om kyrkolagens revision står åter på dagordningen — det sista genomgripande försöket gjordes år 1873. Det ledde endast till partiella reformer. Visserligen är det nu närmast en kodifikation av gällande rätt, som åsyftas. Men det kan med fog ifrågasättas, om en sådan kan företagas utan en mera ingripande revision än kyrkomötet avsett med sin framställning. Det skall måhända visa sig, att revisionen blir mest oundviklig just på de områden, som beröra principerna för statens och kyrkans inbördes förhållanden, och som nu till icke ringa utsträckning regleras mera av sedvanerätt än av den delvis föråldrade skrivna lagen. I varje fall måste en revision av kyrkolagstiftningen bygga på en klar uppfattning av det mått av frihet, som kan medgivas kyrkan utan att statens verkliga intressen trädas för nära. Varje försök att återföra utvecklingen till den strängare form av statskyrklig-

het, som det karolinska enväldet försökte, men blott delvis lyckades skapa, måste a priori betecknas som en hopplös reparation. Det kräver som sin förutsättning en patriarkalisk statsabsolutism, begränsad endast av överhetens acceptering av skriftens och beaktelsens auktoritet, och en fullständig kongruens mellan det världsliga och det andliga samfundet, som båda höra det förångna till.

Att skapa en ordning, som gåve åt kejsaren hans rättmätiga tribut, men bevarade åt Gud vad som honom tillhör, som reduce till ett minimum den spänning mellan stat och kyrka, som aldrig kan och bör helt upphöra, skulle förvisso vara ett lagstiftningens mästerverk, ett bevis på en politisk mognad och en andlig klarsyn, som blott alltför sällan i historien förenats. Skall försöket vågas, kräver det stor omsorg och stor ödmjukhet. Mycket kan vinnas, men oersättliga värden stå här på spel.

Yngve Brilioth.